

Ifj. Bertényi Iván

A NEMZETI LIBERALIZMUS DUALIZMUSKORI PRÓFÉTÁJA

Beksics Gusztáv. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Müller Rolf, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2005, 235 oldal, 3800 Ft

Az elmúlt években gyakorta lehetett olvasni–hallani arról, hogy Magyarországon a konzervatív gondolkodás gyökértelen; hogy nincsenek ma is vállalható hagyományai, nincsenek nagyformátumú egyéniségei. Ezzel szemben szinte mindenki, aki számított, liberális volt, a reformkor nagyjaitól a Horthy-korszak polgári értelmiségijein át akár Bibó Istvánig. Bár az ilyen címkézéseknek, politikai és kultúrharcos szándékú kisajátításoknak nem sok létjogosultsága van, mégis van abban igazság, hogy történelmi okoknál fogva Magyarországon a szabadelvű gondolkodás hagyománya gazdagabb, mint a konzervatív elmékedésé. Ebbe az igen sokszínű liberális hagyományba tartozik a dualista korszak termékeny publicistája, Beksics Gusztáv (1846–1906) is. Munkássága tartalmazza a liberalizmus kevésbé rokonszenves válfaját: a türelmetlen, a konzervatív, katolikus és agrárius hagyományokkal élesen perlekedő, azokkal mindenféle kompromisszumot megtagadó publicisztikát is. De liberalizmusa nem csupán antikonzervativizmus és antiklerikalizmus. A szabadelvűség védelmében kiállva nem csupán támadni és rombolni, hanem teremteni, építkezni is akart. És ami egész pályáján meghatározó: Beksics szabadelvűsége át volt itatva a nemzeti eszmével, sőt, mint maga vallotta: „ha a liberalizmus és a magyar érdek ellentétben volna egymással, akkor minden fontolódás nélkül feláldozná az előbbit az utóbbinak oltárán”.

Beksics, a falusi tanító fiából lett művelt, polgári értelmiségi gazdag nyelvtudásán alapuló, széles körű ismereteire hivatkozva állt ki Magyarország megreformálása, ha tetszik: modernizálása mellett. A tudás megbecsülését sürgetve a politikai döntések előtt szakértők meghallgatását indítványozta. Roppant termékeny publicistaként maga is a korabeli tudományos ismeretekkel felvértezve szállt harcba eszméi mellett, gyakran hivatkozva német, angol, francia, olasz vagy akár spanyol jogtudósokra, gondolkodókra vagy éppen a legfrissebb statisztikai adatsorokra.

Magyarország felemelése érdekében – egyebek mellett Kossuthig visszavezethető programmal – új nemzeti középosztály megteremtését tűzte ki célul, s ennek érdekében kiállt az asszimilálódó zsidóság mellett, és bírálta a veszni látszó pozícióit mesterséges eszközökkel védő dzsentrit. Beksics az osztályérdekeket feladó, egymás értékeit meg-

becsülő, sőt átvevő, több társadalmi csoportot magába olvasztó nagy középosztály kialakulásában reménykedett. Ennek érdekében sürgette a városiasodást, az iparfejlesztést, az oktatás színvonalának általános emelését. Igazodva a 19. század második felének általános európai trendjéhez is, modern nemzeti államot, egységes nemzeti kultúrával és szabadelvű intézményekkel bíró, erős gazdaságú államot akart, mivel csak ez tűnt számára versenyképesnek a hasonló berendezkedésű nyugat-európai nagyhatalmakkal. A korszak nemzetközi politikai viszonyaiban és gondolkodásában is egyre inkább a kiéleződő versengés, a létharc dominált, így a nyugati nemzetekhez képest gyengébb középosztállyal bíró magyarság versenyképessége érdekében az állam segítő beavatkozását is fontosnak tartotta. Az állami vasútépítések, az ipartámogatás mellett a közigazgatás centralizációját és államosítását is elengedhetetlennek tartotta, s ezzel a korban gyakori „etatista” álláspont-hoz csatlakozott.

Beksics tehát azért és addig volt liberális, amiért és ameddig úgy látta, hogy a liberális reformok, Magyarország szabadelvű berendezkedése nincs ellentétben a magyar nemzeti érdekekkel, sőt a magyarság történelmileg kialakult vezető szerepét segítik, a magyarság kedvező helyzetét erősítik. Az alapkérdésekkel bátran szembenéző értelmiségiként pontosan látta a dualista Magyarország problémáit is, így különösen a nemzetiségi kérdésben rejlő feszítő erőt. Az országot modernizálni hivatott reformelképzeléseitől is a magyarság fölényének növekedését várta, ami ugyanakkor nem jelentett sovinizmust vagy erőszakos asszimilációt. Pályája kezdetén józanul belátta, hogy a nyelvi asszimiláció az adott etnikai viszonyok között legfeljebb a nagyon távoli időben lesz lehetséges, és az ország homogén szlovák vagy román lakosságú megyéiben még akkor sem. Ezért nem is ez volt a célja – mint ahogy a kor kicsit is világosabban látó magyar politikusainak sem –, hanem a politikai asszimiláció. A magyar államhoz való lojalitás esetén az anyanyelv használata az ő számára nem jelentett problémát, mivel a középrétegek magyar nemzeti szellemiségében látta a döntő kérdést. Ezért nem zavarták a magyar nyelvet rosszul tanító nemzetiségi elemi iskolák, de kiállt a közép- és felsőfokú oktatás magyarosításáért. (Igaz, itt sem a nemzetiségi intézmények betiltásában, hanem a magyar iskoláknak a nemzetiségeket is odavonzó minőségi fölényében látta a megoldást.) A már többnyire magyar jellegű városok további erősítésével kívánta fenntartani a nemzetiségi vidékek feletti magyar kulturális dominanciát, az előrelépést pedig a magyar nemzeti kultúra társadalmi jellegű terjesztésében látta, közművelődési egyesületek révén. (A Dunántúli Magyar Közművelődési Egylet létrehozásában neki is oroszlánrésze volt.) Mindezek az elgondolások, mivel a történeti fejlődés során kialakult realitásokra támaszkodhattak, a mesterséges magyar nyelvoktatás erőltetéséhez képest sokkal ésszerűbb és talán hatékonyabb eszközei lehettek a magyar politika akkori céljainak.

Éppen ezért sajnálatos, hogy az utókorban Beksicsről mégsem ez a kép maradt meg, hanem a millennium korszakában írt néhány munkájában kifejtett merész elképzelése a

magyar birtokstruktúra teljes átszervezéséről. Itt a szerző a magyarság demográfiai és gazdasági fejlődését gátló nagybirtokokat kívánta áthelyezni a nemzetiségek által lakott hegyvidéki régiókba, s ennek eredményeként 50 év múlva 65–70%-ban magyar Magyarországot vizionált. (Tegyük hozzá: a Trianon utánról szemlélve persze utópisztikusnak tűnő terv azáltal remélte a magyar nemzeti állam megerősödését, hogy a középosztály egységesen, a lakosság zöme pedig – leszámítva a szegényebb és elmaradottabb peremterületeket – szintén magyar lesz, s Beksics itt sem az asszimilációtól, hanem a magyarság nagyobb demográfiai növekedésétől várta a sikert.)

A fényes jövő azonban nem kápráztatta el Beksicset annyira, hogy ne látta volna azokat a tényezőket, amelyek a célok megvalósításának útjában álltak. Számára minden olyan erő, amely az egységes nemzeti középosztály kialakulását és megerősítését felekezeti vagy osztályérdekből gátolta, leküzdendő ellenfélnek tűnt. *Ezért* lépett fel az „ultramontán” katolicizmus nem nemzeti elven szerveződő mozgalmi ellen, és jelentette ki – katolikus léteire! –, hogy a katolicizmus ugyan lehetett államvallás, de a nemzeti vallás a protestantizmus volt. *Ezért* (is) lépett fel az antiszemitizmus ellen, és ezért támadta a hagyományos elit konzervatív pozícióföltő mozgalmait, különösen agráriusokat.

Müller Rolf értő válogatása segítségével a korszak Magyarországot leginkább érdeklő témákba csoportosítva Beksics saját szövegeiből kaphatunk alapos képet gondolkodásáról. Megismerhetjük azt a liberális indíttatású értelmiségit, aki tulajdonképpen csak eszközeiben tért el a kor többi gondolkodójától, politikusától. Bár például a fiatal Bethlen István szinte minden alapkérdésben az ellenkezőjét vallotta (a városok helyett a vidéket, a polgárság helyett a középbirtokosokat, az ipar fejlesztése helyett a mezőgazdaságot akarta támogatni és a liberális reformok helyett a hagyományos magyar pozíciók konzerválását sürgette), céljaikban mégis egyek voltak, ami rámutat a liberális–konzervatív szembeállítás korlátozott hatékonyságára is. Müller Rolf szövegválogatása révén színesebbé válik a szabadelvű magyar hagyományról alkotott képünk, ezért reméljük, hogy a szerkesztő hamarosan önálló monográfiát is olvasói elé tár Beksics Gusztávról.